

KASBIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Nurova Gulmira Tolibovna - Buxoro tuman 27-maktab psixologi

Annotasiya: O'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish muammosini o'rganish ishiga bir qator ilmiy ishlar bag'ishlangan. Biroq bu muammoning turli jihatlari va aspektlariga olimlarning qiziqishlari kamaymayapti, bu esa uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash va rivojlantirishning hozirgi zamon bosqichida alohida ahamiyatga egaligidan va uning dolzarbligidan guvohlik beradi. O'qituvchini kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan o'qituvchi deb aytadi, qachonki pedagogik faoliyatini, pedagogik muomalani etarlicha yuqori darajada oshirsa, yoshlarni o'qitishda va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishsa. Kompetentli o'qituvchi o'zining kasbiy bilimlarini, psixologik fazilatlarini o'z mehnatida qo'llashni bilishi kerak.

Аннотация: Ряд научных работ посвящен изучению проблемы формирования профессиональной компетентности учителя. Однако интерес ученых к различным аспектам и аспектам этой проблемы не снижается, что свидетельствует об особой важности и актуальности модернизации и развития системы непрерывного образования на современном этапе. Учитель считается учителем профессиональной компетентности, когда он совершенствует свою педагогическую деятельность, педагогическое поведение до достаточно высокого уровня, достигает высоких результатов в обучении и воспитании молодежи. Грамотный педагог должен уметь использовать в своей работе свои профессиональные знания и психологические качества.

Abstract: A number of scientific works are devoted to the study of the problem of formation of professional competence of the teacher. However, the interest of scientists in various aspects and aspects of this problem is not decreasing, which testifies to the special importance and relevance of the modernization and development of the continuous education system at the current stage. A teacher is said to be a teacher with professional competence, when he/she improves his/her pedagogical activity, pedagogical behavior to a sufficiently high level, and achieves high results in teaching and educating young people. A competent teacher should know how to use his professional knowledge and psychological qualities in his work.

Kalit so'zlar: O'qituvchining kasbiy kompetentligi, pedagogik faoliyat, pedagogik muomala.

Ключевые слова: профессиональная компетентность учителя, педагогическая деятельность, педагогическое поведение.

Key words: teacher's professional competence, pedagogical activity, pedagogical behavior.

Uzluksiz ta'limning barcha sohalarida pedagoglarning kasbiy kompetentligiga qo'yilayotgan malakaviy talablarni o'rganib, tahlil etar ekanmiz bu borada quyidagi muammolarning mavjudligi ko'zga tashlanadi:

- pedagoglar kasbiy kompetentligiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar bilan ta'lim muassasalarini kasbiy faoliyatga tayyorlash yo'lida olib borilayotgan amaliy harakatlarning nomuttanosibligi;

- pedagogika oliygohlarining aksariyat bitiruvchilari ta'lim muassasalarida kasbiy faoliyatni tashkil etish uchun metodik jihatdan zaruriy tayyorgarlikka ega emasliklari;

- pedagog mutaxassislar kasbiy kompetentligini shakllantirishning zamonaviy pedagogik shart-sharoitlari yaxlit tizim asosida yo'lga qo'yilmaganligi;

- umumta'lim maktablarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarning kasbiy-innovatsion kompetentligining etarlicha shakllanmaganligi.

Ma'lumki, bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatda erkin va mustaqil amaliy faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi zaruriy omillardan biri bu ulardagi kasbiy-pedagogik kompetentlikning shakllanganligi bilan asoslanadi. Bunda pedagogik kompetentlikning o'ziga xos tuzilmasi, shakllanish bosqichlari va bu jarayonda o'qitishning zamonaviy shakl va metodlardan foydalanishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, amaliyotga tadbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchining kasbiy-pedagogik tayyorlash sifatini tubdan oshirish uning mazmuni bilan bevosita bog'liqdir. Pedagogik kadrlar tayyorgarligi sifatini sezilarli darajada oshirish uchun pedagogik va texnik bilimlar sintezini ta'minlash zarur.

Pedagogikada kompetent yondashish mutlaqo yangi hodisa emas, balki uning irmoqlari uzluksiz rivojlanib boruvchi ta'lim jarayonlarida mavjud bo'lib, ular bosqichma-bosqich shakllangan edi. «Mahorat», «malaka», «salohiyat» masalalari, faoliyat, shu bilan birgalikda, bir qator faoliyatlarning birikuvi M.N.Skatkin, I.YA.Lerner, V.V.Kraevskiy, G.P.SHedrovidskiy, V.V.Davidov va boshqa pedagogika sohasining olimlari ilmiy asarlari asosini tashkil etgan.

N.V.Kuzmina, A.K.Markova, E.F.Zeer, V.A.Slastenin, T.F.Lo-shakova o'qituvchining «kasbiy kompetentlik» haqida ko'plab ishlarni amalga oshirganlar.

B.A.Nazarova o'zining ilmiy ishida D.Dyui, U.Uoller, M.Mid, K.YUng, P.Sorokin, F.Znanetskiylarning falsafasida kasbiy kompetentlik tushunchasiga shunday ta'rif berganliklarini ta'kidlaydi: «Bu muhitga o'rganish vositasi, chunki kasb odamni unga to'g'rilaydi, odamning qiziqishlarini aniqlaydi, bitta kasbda ishlagan odamlarning qiziqishlarini jamlaydi».

D.L.Tompson, D.Pristinlar: «Kasbiy kompetentlik - ishda kerak bo'lgan bilimlarning va barcha axloqiy qoidalarning yig'indisidir», - deb ta'kidlaydilar.

I.V.Grishina kasbiy kompetensiya shaxsning o'z professional faoliyatini qanchalik darajada egallaganligi, deb baho beradi va quyidagicha ta'riflaydi:

- ushbu faoliyatga bo'lgan munosabati, unga zarurat va qizi-qishi, intilishlari, qadriyatlari, faoliyatdan maqsadi, o'zining ijtimoiy o'rnini tasavvur qilishi;

- o'zining shaxsiy o'ziga xosligi va mutaxassis sifatidagi mavqeiga, kasbiy bilim, mahorat va ko'nikmalari, kasbga xos boshqa xususiyatlariga baho berish;

- shu asosda o'zini kasbiy jihatdan shakllanishini va o'sishini boshqara bilishi.

Psixologiyada I.N.SHpilrien, S.G.Gellershteyn, E.A.Klimov, V.D.SHadrikov, K.K.Platonov, N.V.Kuzmina fikrlariga ko'ra hayotda yuz beradigan turli vaziyatlarni, muammolarni echishga yordam beradigan fazilatlar, qobiliyatlar kompetentlik deb tu-shuntiriladi. Kasbiy kompetentlik – bu qaysidir kasbda bor bo'lgan standartga rioya qilish.

A.P.Akimova kasbiy kompetentlikni shunday ta'riflaydi: «O'z faoliyatida kerak bo'lgan yangiliklarning, bilimlarning, qobiliyatlarning yig'indisi va atrof muhit bilan o'zaro to'g'ri kelishi».

Pedagogik kompetentlik pedagogik mahorat tushunchasiga bog'liqligini N.V.Kuxarev shunday ta'riflaydi: «Psixologik – pedagogik tayyorgarligidan kelib chiqadigan o'qituvchi shaxsining aniq sifatlarini va pedagogik masalalarini eng samarali usulda echadigan fazilatlar to'plami».

A.K.Markova o'qituvchini kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan o'qituvchi deb aytadi, qachonki pedagogik faoliyatini, pedagogik muomalani etarlicha yuqori darajada oshirsa, yoshlarni o'qitishda va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishsa. Kompetentli o'qituvchi o'zining kasbiy bilimlarini, psixologik fazilatlarini o'z mehnatida qo'llashni bilishi kerak.

A.K.Markova eng ko'p o'qituvchi mehnatining kasbiy kompetentligi asoslarini qidirgan pedagog olim. A.K.Markova fikri bo'yicha o'qituvchining mehnati kompetentlikka aylanadi qachonki o'qituvchi o'z faoliyatini etarlicha yuqori hamda

o'qituvchi va tala-balarni o'qitish va tarbiyalashni yuqori darajada amalga oshirsa. Ushbu asoslar bilan birga o'qituvchining kasbiy kompetentligini to'rtga bo'lib o'rganadi:

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish muammosini o'rganish ishiga bir qator ilmiy ishlar bag'ishlangan. Biroq bu muammoning turli jihatlari va aspektlariga olimlarning qiziqishlari kamaymayapti, bu esa uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiyalash va rivojlantirishning hozirgi zamon bosqichida alohida ahamiyatga egaligidan va uning dolzarbligidan guvohlik beradi.

Pedagogik faoliyatga nisbatan uning komponentlarini pedagog faoliyatining nisbatan mustaqil funksional turlari sifatida ajratish yondashuvi ustun turadi.

V.A.Slastenin nuqtai nazariga muvofiq, pedagogni tayyorlash unda ushbu vazifalarni amalga oshirish bilimlarini tarbiyalashni ko'zda tutadi: analitik -refleksiv, konstruktiv-prognostik, tashkiliy, baholash-axborot, korreksiyalash- rostdash. Muallif tutgan nuqtai nazar, bizning fikrimizcha, o'qituvchi faoliyatining strukturasi haqida qaror topgan tasavvurlarni ko'p darajada aks ettiradi. SHu bilan birga, bo'lajak mutaxassisning kasbiy kompetentligi strukturasi tadqiq qilish pedagog mehnatini puxta tahlil qilish, uning tayyorgarlik darajasiga hozirda modernizatsiya qilinayotgan va uzluksiz pedagogik ta'lim konsepsiyasi amalga oshirilayotgan sharoitlarda oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimi tomonidan qo'yilayotgan talablarni aniqlashni nazarda tutadi.

R.X.Tugeshevning ta'kidlashicha, kasbiy mahorat shaxs sifatining yuksalishi sari qo'yilgan qadamlar yordamida faqat bir faoliyat uchun egallangan kompetensiyadir. Kompetensiya egasi deganda, olim shaxsning o'z ishining ustasi, mahorati bilangina cheklanmaydi, balki ishni tashkil etishi, o'z faoliyatiga aloqador barcha muammolarni tizimli ravishda tushunishi, vazifa qo'ya bilishi va aniq muammolarga echim topish qobiliyatiga ega bo'lishi kabi fazilatlarini nazarda tutadi. Ana shunday inson ma'lum bir sohada kompetensiya egasi degan nomga sazovor ekanligini qayd etadi .

Agar R.X.Tugeshev kompetensiya tushunchasini kasbiy mahorat degan tushuncha bilan bir xil ekanligini qayd etsa, E.F.Zeer esa kasbiy yo'naltirilgan kompetensiya va kasbiy qobiliyat oliy darajadagi kasbiy mahoratni ta'minlaydi, degan fikrni olg'a suradi.

Kasbiy kompetensiya shaxsning sub'ektiv faoliyati tarkibidagi to'rt jihatning biri hisoblanib, E.F.Zeer ta'kidlaganidek, kasbiy kompetensiya o'z kasbiga oid bilimlar, mahorat hamda kasbiy faoliyatni amalga oshirish usullari yig'indisidir.

Psixolog A.K. Makarova kasbiy kompetensiya tushunchasi insonning barcha xislatlarini o'z ichiga oladi, ular yordamida kasbiy faoliyat davomida inson yuksak natijalarga erishadi deb uqtiradi. Uning fikricha, kasbiy kompetensiya mutaxassisning shunday mehnat faoliyatiki, natijada yuqori darajada kasbiy faoliyat amalga oshiriladi va mutaxassis shaxs sifatida o'zini namoyon qiladi. SHunday qilib, A.K. Makarova kasbiy kompetensiya tushunchasi mazmunini yanada kengaytiradi, uning tarkibiga mutaxassisning sub'ektiv xususiyatlarin ham kiritadi.

Bu sohada, kompetensiya bilan bog'liq muammolarni, umuman, ijtimoiy kompetensiyalarni, tadqiq etish ishlariga xorijlik olimlar L.P.Alekseeva, V.M.Basova, N.V.Nuzmina, A.K.Makarova, L.M.Mitina, V.G.Podzolkov, A.A.Petrovskaya, A.N.Sergeev, A.V.Ser-geeva, G.I.Sivkova, N.A.SHaydenko kabi olimlar ulkan hissa qo'shganlar.

Kasbiy kompetensiya fenomenini «tayyorgarlik» tushunchasi bilan qiyoslash keng tarqalgan. V.A.Slastenin nuqtai nazariga ko'ra, mutaxassisning kasbiy kompetensiyasi tushunchasi uning nazariy va amaliy tayyorgarligi shaxs umumiy tayyorgarligi tizimi tarkibiga kirib, kasbiy mahorat, uning kasbiy darajasini belgilaydi.

Kasbiy kompetensiyani oliy ta'limning asosiy maqsadi sifatida YU.G.Tatur quyidagicha tariflaydi: «Oliy ma'lumotli mutaxassis kompetensiyasi, uning amaliyotdagi intilishi va qobiliyati» (tayyorgarligi) hamda o'zining imkoniyatlarini (bilim, mahorat, tajriba, shaxsiy fazilatlari va boshqalarni) muvaffa-qiyatli, ijodiy faoliyat ko'rsatishga, kasbiy va ijtimoiy sohada qo'llashga hamda bu faoliyatni ijtimoiy ahamiyatini, uning natijalariga nisbatan shaxsiy mas'uliyatni his etishi, doimo uzluksiz ravishda o'z ustida ishlashi kabi fazilatlarni ro'yobga chiqaradi.

YU.G.Tatur kasbiy kompetensiya tushunchasini tahlil qilar ekan, bu tushunchani faoliyatning samaradorligiga erishish, sub'ektning muvaffaqiyat qozonishi, omad va maqsadga etish qobiliyati, deb tushuntiradi.

Ko'pchilik olimlar kasbiy kompetensiya tarkibida umumlashgan shaxsiy sifatlarni har qanday oliy ta'lim muassasasini tamomlaganlar uchun o'ta muhim ekanligini qayd etadilar.

O.N.Melnichuk va A.YAkovlevlar quyidagi sifatlarni ta'kidlaydilar: o'ziga ishonib topshirilgan ish va odamlar oldidagi mas'uliyat, halollik, ijtimoiy zarurlik, so'z bilan ish birligi, keng madaniyat va boshqalar. «Umumlashgan shaxsiy sifatlarni» tushunchasini qo'llagan tadqiqotchi G.B.Skok uni jismoniy, ruhiy va axloqiy, salomatlik, mas'uliyatli, umummadaniy, ma'lumot-lilik deb tushuntiradi. Jumladan,

E.F.Zeer uni vaziyatlarni tez idrok qilish, muomalaga tez kirishish, o'zini tuta bilish, mustaqil harakat qilish kabi fazilatlar bilan bog'laydi.

V.G.PiShulin kasbiy kompetensiya xoh umumiy, xoh maxsus bo'lsin, ko'p hollarda xotira, mantiqiy va ijodiy fikrlash, refleksiya, chaqqonlik, epchillik, uddaburonlik, qat'iylik, tartibli va o'z so'zida turish, ehtirolarga berilmaslik, kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, diqqat-e'tibor, jiddiylik va muomalaga kira olish kabi fazilatlarni yuzaga chiqishiga olib keladi, deb yozadi.

Ko'pchilik tadqiqotchilar qatori biz ham yuqoridagi fikrlarga qo'shilamiz. Ularning fikrlariga ko'ra, ma'lum bir kasb mutaxassisi o'z kasbiy faoliyati doirasidagi kompetensiyalarni egallashi zarur. Ular ta'lim sohasiga belgilangan davlat me'yorlarida ko'zda tutilgan hamda shaxsning kasbiy rivojlanishi va ijtimoiy hamkorligi masalalarida xam belgilab qo'yilgan. Bo'lajak mutaxassis – kasbiy ishlab chiqarish va texnologik sohalar kompetensiyalarini ham egallashi, loyihalash, ilmiy tekshirish va tashkiliy boshqaruv hamda kommunikativ kompetensiyalarga ega bo'lishi juda zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov. X.R. Raimov. va boshqalar. "Ta'lim-tarbiya sifati va qirralari". T; «Fan va texnologiyalar». 2004.
2. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped. fanl. dokt. ... diss. T.: 2007. - 349 b.
3. Kushvaktov N.X. O'quvchilarni milliy-manaviyat qadriyatlarini o'rganish va tayyorlashning pedagogik va kompyuterli asoslari: Ped.fan.nomz. diss. - T.: 2006. - 174 b.